

УДК 811.111'246.3

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ТЕКСТІВ

Тимчук О.Т., Сеньків О.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

У статті висвітлюються теоретичні положення щодо організації та функціонування прецедентних феноменів у сучасному дискурсі. З'ясовано типологічні ознаки вищезазначених явищ. Проаналізовано різні види засобів реалізації прецедентності. Виявлено особливості функціонування прецедентних феноменів у дискурсі. Розглянуто лінгвокультурний та прагматичний потенціал прецедентних одиниць.

Ключові слова: інтертекстуальність, прецедентний феномен, прецедентний текст, цитатія, перифраза.

Постановка проблеми. В основі світобачення та світосприйняття народу лежить своя система когнітивних схем і соціальних стереотипів, які визначають особливості національності окремого індивіда й суспільства в цілому. Виходячи з того, що мова і культура розглядаються як форми існування свідомості суспільства, передумовою успішної міжкультурної комунікації є щонайбільший ступінь зближення когнітивних баз комунікантів.

Це, в свою чергу, відбувається через розширення сфери лінгвального простору, до якого належать вербальні засоби репрезентації національно-культурної специфіки мовної свідомості. Серед функціонально-значущих культурально-маркованих операційних одиниць лінгвального простору виділяються прецедентні феномени, які є носіями й актуалізаторами фрагментів культурно-зумовлених знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. С.Б. Сереброва доводить, що «прецедентні феномени, як складова частина понятійного апарату когнітивістики, є одним із проявів інтертекстуальності» [5, с. 4]. Прецедентні феномени, як сукупність знань, є складовою когнітивних схем у процесі сприйняття тексту і зумовлюють адекватне розуміння змісту повідомлення з інтертекстуальними включеннями. «Прецедентні феномени належать до національної когнітивної бази, у чому однакові всі дослідники. Знання, заковані в прецедентних феноменах, національно детерміновані, стереотипні і добре відомі представникам певного лінгвокультурного простору» [5, с. 7].

Розвиткові теорії прецедентності у різних її виявах присвятили свої дослідження такі лінгвісти, зокрема, як Ю.М. Караулов, Д.Б. Гудков, І.В. Захаренко, Д.В. Багаєва, Є.А. Нахімова, А.В. Маслова, В.В. Красних, Т.В. Крутько, С.Б. Сереброва, О.О. Селіванова, Р.С. Чорновол-Ткаченко, А. Goddard, J. Williamson та ін.

Вперше ввівши поняття прецедентного тексту, Ю.М. Караулов назвав прецедентними «тести, що є (1) значимими для тієї чи іншої особистості в пізнавальному й емоційному відношенні, (2) що мають надособистісний характер, тобто є добре відомими широкому оточенню цієї особистості, разом з її попередниками й сучасниками, і, нарешті, такі, (3) звернення до яких поновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [3, с. 216].

Подальшого розвитку теорія прецедентності дістала у працях Д.Б. Гудкова, І.В. Захаренко, В.В. Красних, Д.В. Багаєвої, які не тільки ввели

новий термін «прецедентний феномен» на позначення явища, проаналізованого Ю.М. Карауловим, але й визначили та класифікували різні вияви цього явища у дискурсі. Отже, одиницями системи прецедентних феноменів є прецедентний текст, прецедентне висловлювання, прецедентна ситуація і прецедентне ім'я. Усі названі феномени тісно взаємопов'язані між собою. Під час актуалізації одного з них може відбуватися актуалізація декількох інших. Прецедентний текст – це закінчений і самодостатній продукт мовленнєво-розумової діяльності, поліпредикативна одиниця; складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його змісту; прецедентний текст добре знайомий будь-якому пересічному членові лінгвокультурного співтовариства; інваріант його сприйняття входить до когнітивної бази; звернення до прецедентного тексту багаторазово поновлюється в процесі комунікації через пов'язані з цим текстом прецедентні вислови або символи. Прецедентне висловлювання визначається як репродукований продукт мовленнєво-розумової діяльності; закінчена і самодостатня одиниця, яка може бути чи не бути предикативною; складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його змісту; прецедентне висловлювання входить до когнітивної бази; прецедентне висловлювання неодноразово відтворюється у мовленні носіїв мови. До числа прецедентних висловлювань належать цитати у широкому розумінні цього терміну. Прецедентна ситуація – певна «еталонна», «ідеальна» ситуація, пов'язана з певними конотаціями; до когнітивної бази входить набір диференційних ознак прецедентної ситуації. Диференційні ознаки прецедентної ситуації стають універсальними, тоді як атрибути фігурують як її символи. Прецедентним ім'ям називають індивідуальне ім'я, пов'язане або з широко відомим текстом, що, як правило, належить до числа прецедентних, або з ситуацією, що є широко відомою носіям мови і виступає як прецедентна; це ім'я-символ, що вказує на деяку еталонну сукупність певних якостей [2, с. 106-108].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Подальше поглиблення і розвиток теорії прецедентності передбачає формування цілісного уявлення про особливості функціонального навантаження прецедентного тексту у дискурсі, що і визначило теоретичне значення роботи, а також її мету: з'ясувати типологічну специфіку та особливості функціональних виявів прецедентних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Розрізняють декілька рівнів свідомості особистості, рівнів

прецедентності, а також наступні види прецедентних феноменів: автопрецедентні, соціумно-прецедентні, національно-прецедентні та універсально-прецедентні.

Автопрецеденти – це відображення у свідомості особистості певних явищ навколишнього світу, які мають особливе пізнавальне, емоційне, аксіологічне значення для цієї особистості, що пов'язано з особливими індивідуальними уявленнями, залученими у неповторні асоціативні ряди.

Соціумно-прецедентні феномени відомі будь-якому пересічному представникові певного соціуму і входять у колективний когнітивний простір.

Кожен соціум володіє певним набором прецедентів, характерним тільки для нього.

Національно-прецедентні феномени відомі будь-якому пересічному представникові того чи іншого лінгвокультурного співтовариства і входять в когнітивну базу цього співтовариства.

Універсально-прецедентні феномени відомі будь-якому сучасному повноцінному homo sapiens і входять до універсального когнітивного простору людства [2, с. 102-104].

Отже, підсумовуючи, до сутєвих характеристик прецедентних феноменів Д.В. Гудков відносить: «персоніфікованість», еталонність, національну детермінованість, клішованість, аксіологічне маркування. Аксіологічне маркування, яке виражається у закріпленні за прецедентним феноменом певної оцінки за шкалою «добре – погано», тісно пов'язане з еталоном: прецедентні феномени виступають певними зразковими прикладами характеристик та вчинків і диктують моделі того, що потрібно чи не потрібно робити [2, с. 138-140].

Прецедентні феномени характеризуються поліфункціональністю, оскільки в них закладена можливість переосмислення та наповнення тексту новим змістом. Деякі дослідники вважають, що прецедентні феномени використовуються для здійснення певних завдань: естетичного, кумулятивного або історичного підтвердження правдивості або посилення на авторитет, інші, зокрема, такі як Г.Г. Слишкін, виділяють номінативну, ігрову, персуазивну та парольну функції прецедентних одиниць.

Використання у мові текстових ремінісценцій, особливо у поєднанні з обігриванням форми прецедентних феноменів, залучення алюзії, перифраз тощо – види мовної гри, що реалізують *лудичну (ігрову)* функцію аналізованих явищ. І.Е. Сніховська розглядає феномен мовної гри як такий, що тісно пов'язаний з експресивністю, в основі якої лежить нестандартність, яскравість форми, що і дозволяє мовній грі виступати засобом створення експресивного ефекту. Прагнення продуцента висловлювання, що включає в себе мовну гру, відчуті самому і викликати у співрозмовника естетичне задоволення від вільного поводження з формою мовлення, обігривання як форми, так і змісту мовлення активно сприяє виразності мовлення. Можливість вираження одного і того ж змісту різними способами, а також наявність цілої низки змістів у одній і тій же одиниці певного мовного рівня є свідченням асиметричного дуалізму мовного знака [8, с. 28]. Найповніше виявляючись у мові художньої літератури, особливо поезії, та народної творчості, у мові творів гумористичних жанрів (в епігра-

мах, пародіях, шаржах, підписах під малюнками тощо), явище мовної гри є досить помітною ознакою також усно-розмовного мовлення (в анекдотах, дотехах-експромтах і т. ін.), публіцистичного стилю, особливо в полемічно загострених творах, у заголовках газетних та журнальних публікацій [див., зокрема, про використання інтертекстуальних структур на матеріалі українського та російського публіцистичного дискурсу: 4; 6], у назвах теле- і радіопрограм, а останнім часом і в мові реклами, у назві товарів і т. ін. Мовна гра виразною або й створює таку особливість текстової структури, яка поєднує в собі лапідарність та афористичність з одночасною яскравістю форми та легкістю, а то й елегантністю подання інформації.

При апеляції до концепту прецедентного тексту за допомогою цитати лудична функція практично не відділяється від *номінативної*. Найчастіше використовується у номінативній функції такий вид текстової ремінісценції, як пряме цитування. Номінативне вживання текстових ремінісценцій тісно перегукується з такими стилістичними фігурами, як порівняння і перифраз (перифраз у цьому випадку виступає у широкому значенні, тобто як будь-яке непряме вираження змісту).

У більшості випадків передана ремінісценціями інформація цілком може бути актуалізована у свідомості адресата за допомогою стандартних мовних одиниць. Чим же мотивоване використання саме текстових ремінісценцій для номінації об'єктів, якщо є можливість використати з тією ж метою звичайні лексеми й фразеологізми, міцно закріплені в свідомості мовного колективу? Інколи відповідь полягає в бідності лексики комуніканта, в його невмінні знайти власні засоби для вираження своєї думки. Але, головним чином, використання текстових ремінісценцій у номінативній функції мотивується прагненням мовної особистості до оригінальності, нестандартності вербального вираження стандартних реалій. Мовець шукає яскраві засоби для вираження своєї думки і використовує з раніше засвоєних текстів готові блоки-номінати, які вступають у синонімічні зв'язки з іншими номінатами. Більшість носіїв мови цілком здатні висловити свою думку стандартно, не вдаючись до концептів прецедентних текстів і, якщо апеляція до текстового концепту використовується у мові, то сприймати її треба не як свідчення невміння висловитися інакше, а як результат свідомого вибору між стандартними й нестандартними засобами вираження [7, с. 92-95].

Номінативне використання текстової ремінісценції приносить естетичну насолоду як адресатові, так і самому адресантові. Крім того, апеляція до концепту прецедентного тексту часто виконує роль емфазу, виділяючи найбільш важливу частину висловлення. Як зазначають науковці, уживання ремінісценцій часто пов'язане з бажанням поживати текст знайомими образами, не претендуючи на власну оригінальність. Із цим пов'язані регулярні апеляції до прецедентних текстів, наприклад, у газетних заголовках [7, с. 95-96].

Найбільш вдалі випадки використання текстових ремінісценцій підхоплюються членами мовного колективу і стають об'єктом настільки

частого вживання, що поступово втрачають усяку оригінальність.

Ще одним фактором, що спонукає носія мови до номінативного вживання текстової ремінісценції, може стати прагнення уникнути вживання різних номінацій на позначення неприємних або небажаних для мовця реалій. У цьому випадку йдеться про евфемістичний ефект вживання прецедентних феноменів, що полягає в залученні до контексту одиниць «вторинної номінації з відносно позитивною конотацією, що використовуються для заміни прямих найменувань, вживання яких з соціально чи психологічно зумовлених причин вважається небажаним» [1, с. 5].

Одним із ключових моментів будь-якої колективної самоідентифікації є поділ на «своїх» та «чужих». Усяка культурна група прагне виробити свою систему ідентифікуючих ознак, що дозволяють відрізнити «своїх» від «чужих».

Текстову ремінісценцію, спрямовану на доказ або емпатизацію приналежності адресанта мови до тієї ж групи (соціальної, політичної, вікової і т.п.), що і адресат, називають *парольною* апеляцією до прецедентного тексту в дискурсі. Наявність свого унікального корпусу прецедентних текстів є ознакою наявності у членів групи почуття групової ідентичності. Апеляція до цього корпусу служить подальшій інтеграції усередині групи, оскільки, рефлектуючи доречність/недоречність уживання ремінісценцій з певним партнером, індивід несвідомо засвоює межу між «своїми» і «чужими».

Використання парольного потенціалу концепту прецедентного тексту характерне для свідомо маніпулятивних жанрів, таких як політичний виступ або реклама.

Елемент парольності завжди присутній у такому різновиді текстової ремінісценції, як продовження. Автор, створюючи продовження популярного літературного твору, розраховує, що задоволення, яке читач відчув від знайомства з текстом-джерелом, послужить стимулом до його прагнення ознайомитися із продовженням. У заголовку тексту-продовження, як правило, цитуються елементи тексту-джерела (найчастіше – це імена героїв), що є одним із аспектів прецедентності тексту.

Ступінь володіння концепту прецедентного тексту парольним потенціалом є важливою

культурною характеристикою як самого концепту, так і колективу, для якого цей текст є прецедентним [7, с. 106-113].

Основне положення *персуазивної* функції – здійснення впливу на адресата – забезпечується тим, що прецедентний текст володіє певним рівнем авторитетності, до чого і апелює адресант. Особливо яскраво персуазивна функція прецедентних феноменів реалізується у сучасному медійному політичному і рекламному дискурсі з метою переконання комунікативного партнера у своїй точці зору.

«Апеляція до концепту прецедентного тексту в персуазивній функції є спробою провести паралель між подіями, описаними в тексті, і актуальною для комунікантів ситуацією, тобто саме те, що в юриспруденції називається посиланням на прецедент» [7, с. 102].

При використанні позатекстових аспектів прецедентності в якості аргументу текст сприймається не як авторське слово, що містить у собі певний набір посилань до реципієнта, але як артефакт культури, що був створений і існує за певних обставин. Особливо важливим стає цей фактор при міжкультурному спілкуванні, оскільки і авторитет і, відповідно, персуазивний потенціал тих самих прецедентних текстів у різних культурах може бути зовсім різним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Лінгвокреативна діяльність людини організована таким чином, що когнітивні механізми створюють можливість варіювання асоціативних зв'язків, які актуалізуються нестандартним використанням мовного знака, відповідно до комунікативних потреб. Використовуючи прецедентні феномени з метою ретроспекції або акумуляції інформації, автор посилається на прецедентну ситуацію, що дозволяє актуалізувати в свідомості реципієнта його асоціативний ряд. Це також є свідченням взаємозв'язку і взаємовпливу різних типів маніфестації прецедентності у дискурсі. З'ясувавши, що прецедентні феномени характеризуються поліфункціональністю, нами було розглянуто лудичну, номінативну, персуазивну та парольну функції. Перспективи подальших досліджень вбачаються в дослідженні аксіологічної, характеристичної, організаційної, контактновстановлюючої та комунікативної функцій прецедентних одиниць.

Список літератури:

1. Великорода В.Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Віра Богданівна Великорода. – Львів, 2008. – 20 с.
2. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б. Гудков. – М.: Гнозис, 2003. – 288 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
4. Носова Л. Интертекстуальні структури в мові сучасного публіцистичного дискурсу / Л. Носова, Т. Терновська // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка: Філологічні науки. – 2000. – № 4. – С. 203-207.
5. Сереброва С.Б. Прецедентні феномени в дискурсі сучасних ЗМІ: проблема функціонування і реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Світлана Борисівна Сереброва. – Дніпропетровськ, 2009. – 19 с.
6. Синельникова Л.Н. Современный публицистический заголовок как текст в тексте / Л.Н. Синельникова // Функциональная лингвистика: Прагматика текста. – Симферополь, 1997. – С. 152-154.
7. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 141 с.
8. Сніховська І.Е. Механізми, засоби та прийоми мовної гри в сучасній англійській мові: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.10.02.04 «Германські мови» / Ірена Едуардівна Сніховська. – Житомир, 2004. – 218 с.

Тымчук Е.Т., Сеньків О.М.

Дрогобычський державний педагогічний університет
імені Івана Франка

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ТЕКСТОВ

Аннотация

В статье освещаются теоретические аспекты организации и функционирования прецедентных феноменов в современном дискурсе. Определены типологические признаки вышеуказанных явлений. Проанализированы различные виды средств реализации прецедентности. Выделены особенности функционирования прецедентных феноменов в дискурсе. Рассмотрены лингвокультурный и прагматический потенциалы прецедентных единиц.

Ключевые слова: интертекст, прецедентный текст, прецедентный феномен, цитация, перифраза.

Tymchuk O.T., Sen'kiv O.M.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

FUNCTIONAL ASPECT OF PRECEDENT TEXTS

Summary

The theoretical aspects of organization and functioning of precedent phenomena in modern discourse are considered in the article. The typological characteristics of these phenomena have been defined. Various means of implementation of the notion of precedention have been analyzed. The specific features of functioning of precedent phenomena in discourse have been distinguished. Linguistic and cultural as well as pragmatic potential of precedent units have been investigated.

Keywords: intertext, precedent text, precedent phenomena, quotation, periphrasis.